

Netfolklor – intermedialitás és terjedés

Az e-folklor előzményei és felbukkanása a magyar kultúrában

Korunk infokommunikációs technológiái megduplázták a nyelvi létmódokat (a beszédet és az írást), vagy másként, létrejöttek ezek alternánsai (a másodlagos szóbeliség és írásbeliség), valamint kialakították a szövegek/műfajok módosult vagy átmeneti mediális változatait (intermedialitás). Mivel a nyelvi létmódok folklórhordozók, mindez értelemszerűen a folklórt (jelen esetben a netfolkloort) is érinti. E dolgozatban bemutatjuk a netfolkloort, meghatározzuk a netnyelv és netfolklor kapcsolatát, fontosabb kutatási területeit, valamint példákat hozunk a digitalizált kultúra „folklorarchívumaira”, egyes jelenségeire és azok terjedési módjaira.

A 20. század utolsó évtizedével kezdődő technokulturális, digitális vagy informatikai korszak kommunikációs technológiái létrehozták a nyelvhasználat új létmódjait, melyeket összefoglalóan számítógépes kommunikációnak, hálókommunikációnak vagy CMC-kommunikációnak (*computer-mediated communication*) neveznek. Az évezredek alatt kialakult beszéd és írás mellett kiteljesedett az ún. másodlagos szóbeliség, valamint felbukkant a másodlagos írásbeliség (további megnevezésekkel: új beszélnyelviség, írott beszélt nyelv, szimbolikus írásbeliség, virtuális írásbeliség, spontán írott nyelv, digitális írásbeliség, digilektus). A technológia és a nyelvhasználat új létmódjai a kommunikációs üzeneteknek, és értelemszerűen a folklórnak is új közeget, új terjedési lehetőséget kínálnak.

Bár az internet már létrejöttékor felvillantotta a folklórterjedés új lehetőségeit, a 2002. évi magyarországi országgyűlési választásokon váratlanul felbukkant mobilkommunikációs sms-kampány¹ tette nyilvánvalóvá, hogy az 1980-as évek elején elkezdett (városi) folklór-kutatásoknak (melyek pl. a graffitiket és tetoválási feliratokat, majd a rendszerváltozás kapcsán az új jelszókultúrát vizsgálták) az új technológiákra is fókuszálniuk kell. Pedig a 2002-es sms-kampány technológiája, az sms, még csak gyöngye „előhangja” volt a web2-nek, amely már egyértelművé tette, hogy a közösségi élet és az ismét virulens hagyomány (illetve e tradíció átadása és átvétele) egészen új, virtuális terepet kapott. A web2 megjelenése nyomán az angol *electronicra* utaló, „e” előtaggal ellátott jelenségek – az e-kultúra, e-nyelv, e-könyv,

1 Bár egyes helyesírási tanácsadók az SMS írásformát javasolják, a magyar helyesírás rendszerébe az sms jobban illeszkedik, ezért magam a kisbetűs formát követem.

e-filológia, e-irodalom, e-retorika (vö. Balázs 2010) – minőségi változást hoztak. Ebbe a sorba tartozik az e-folklor (és az sms- vagy [inter]netfolklor).

Az említett sms-kampányt korábban „futótűz- vagy pontról pontra kommunikációként” értelmeztük (Balázs 2003), illetve az akkortájt a tömegrendezvényeken fölbukkanó, ún. sms-falak kapcsán „elektronikus graffitiről” (Balázs 2004) beszéltünk. Ezek az elnevezések már folklorjellegű működésre utalnak. Végül az új médium folklorisztikus elemeinek jelölésére az sms-folklor megnevezése terjedt el (a téma további bemutatásához és elemzéséhez lásd: Domokos 2005, 2007, 2010; összefoglalóan: Balázs 2011).

Az internetes nyelvhasználat (melyet másodlagos írásbeliségként, spontán írott nyelvként jellemezhetünk) sok tekintetben hordozója az új folklorjelenségeknek. Az utóbbi időben megélnékültek az új (virtuális) kultúrával, a másodlagos írásbeliséggel² és a folklor új formáival³ kapcsolatos tudományos kutatások. Több nép mobilkultúráját hasonlítja össze a J. E. Katz és M. Aakhus (2002) szerkesztette alpmű. Az internetnyelv első monográfiáját David Crystal írta (2001). A szerző ebben kitér – szóbeliség és írásbeliség összevetésével – a *netspeak* (netnyelv) médiumára, a grice-i pragmatikai maximákra emlékeztetően meghatározza a netnyelv maximáit (alapelveit), programadóként elsőként írja le az e-mailek, chatelők nyelvhasználatát, a virtuális világ és a web nyelvhasználatát, valamint kitekint az internet meghatározta nyelvi jövőbe. Ezeket a jelenségeket a mobilkommunikációra összpontosítva, interdiszciplináris kitekintéssel vizsgálta a Westel Mobil Rt. (2004-től T-Mobile) és az MTA közös, *A 21. század kommunikációja* című és Nyíri Kristóf vezette társadalomtudományi kutatóprogramja filozófusok, szociológusok, politológusok, kommunikációkutatók, pszichológusok, nyelvészek bevonásával (lásd pl. német nyelvű összefoglalóját: Nyíri 2002). A kutatócsoportban nem vettek részt néprajzkutatók, kulturális antropológusok, ám megfigyeléseik jelen megközelítés számára kulturális és nyelvészeti antropológiai nézőpontból is tanulságosak. Például: a kommunikáció nem pusztán információközlés, hanem közösségi aktus, így folklorfunkciója is van, ahogy Nyíri tömör összefoglalójában aforisztikusan fogalmaz, a „mobiltelefon csúcstechnológiájú szerkezet, mely azonban őseredeti emberi kommunikációs szükségletnek felel meg” (Nyíri 2010: 23). Az alapvető emberi szükséglet mellett több helyen hangsúlyozza a közösségi jellemzőket: „A kommunikáció, kivált a személyes kommunikáció, mindenekelőtt nem az információcsere, hanem a *közösségi összetartozás* fenntartásának eszköze” (2010: 25), illetve: „a mobilkommunikáció közösségfenntartó”, s ennek nyomán – immár a hálózattudomány szemléletére és terminológiájára is utalva – leírja a mobiltelefonos híváslisták alapján a szűkebb és tágabb online közösségi hálózatokat (2010: 81–93).

Az internetnyelv vizsgálatának első nemzetközi monográfiájával (Crystal 2001) párhuzamosan folytak már a magyar netnyelvészeti (internetnyelvészeti) kutatások is, sőt hamarosan megszületett a magyar összefoglaló (Bódi 2004; a netnyelvhez is lásd pl. Veszelszki Ágnes (é. n.) online-bibliográfiáját, valamint külön internetes folyóirat is indult, az E-nyelv Magazin, 2009–). Szaporodott a magyar anyagon végzett kutatás, amelyeknek egy része kapcsolódik a netfolklorhoz is. Például az első magyarországi interdiszciplináris összefoglalóban (Balázs és Bódi 2005) Balaskó Mária a társalgáselemzés módszerével közelít a chathez,

2 Vö. pl. Alekseevsky (é. n.) és Veszelszki (é. n.) online bibliográfiájával.

3 Pl. Kőiva és Vesik (2009); a netnográfiahoz: Janowitz (2011); a netfolklor antropológiájához lásd pl. Alekseevsky (é. n.) online bibliográfiáját.

s jut el a „csevegés etnográfájáig”. Csala Bertalan elsők között írta le tudományosan a blog műfaját. A folklórral is érintkező nyelvi jelenségek kapcsán Veszelszki Ágnes a netnyelvi kö-zsönésformákat, ehhez kapcsolódva Dede Éva a gyerek-szülő kapcsolattartási formákat vizs-gálta. A netnyelv szimbolizációs jelenségeit Bódi Zoltán, a betűk ikonikussá („metakritikus jelekké”) válását Grétsy Zsombor írta le. Konkrét grammatikai alapú sms-nyelvi elemzést végzett Zimányi Árpád. Az intermedialitáshoz kapcsolódva az írásbeliség-szöbeliség és a multimedialitás-hipermedialitás változásait tárta fel Benczik Vilmos és Adámi Mária. Az első interdiszciplináris összefoglalót követően értelemszerűen megszorodtak a magyar anyagon végzett kutatások (csak néhány, a nyelvi jelenségekre, terminológiára és módsze-rekre összpontosító munka: Érsok 2006; Balázs 2011; Petykó 2012; Veszelszki 2011a).⁴

Kutatásainkat az teszi különösen időszerűvé, hogy a nyelvben kódolt kultúra miként vál-tozik az egyes technológiák hatására, s vajon ennek milyen következménye van a kulturális világokra, például a hagyományra. Az eddigi vizsgálatok azt látszanak alátámasztani, hogy a kultúrát hordozó szövegek alkalmazkodóképesek, technológiáktól függetlenül tovább él-nek, s a látható sok változás ellenére stabilak, főleg technikájukban változnak (vö. multi-, sőt hipermedialitás), ám kevés egészen új kulturális/nyelvi forma keletkezik. De az is nyil-vánvaló, hogy a folklór „szinteződik”, átmeneti formák jönnek létre. Azonban még mindig kevés az arra vonatkozó tudásunk, hogy antropológiai jellemzőnk, a „folklór” átalakulása-iban mennyire őrzi meg eredeti sajátosságait, s hogy az e-folklór nem jelent-e valóban új minőségi változást; talán éppen a (kumulatív) kulturális evolúcióban való „megszaladást” (megugrást).

Jelen- és jövőkutatás, valamint a netfolklór

A néprajztudománynak ma már természetes, hogy „korunk néprajza” is kutatási tárgya. Akadtak olyan kutatók, akik közvetlen közelükben, közlekedési eszközön, munkahelyen-iskolában, „aszfalon” (városban), sőt a „technicizált” világban is keresték a nem hivatalos, a „népi” tudást, a folklórjellemzőket. A néprajztudomány szerint a „folk” és a folklór (folk-lore: ’népi tudás’) tartalma, kiterjedése folyamatosan, történetileg változik. A néprajztudo-mányban elfogadottá vált, hogy nemcsak a népnek, a parasztságnak, később a munkás-ságnak, hanem a társadalom minden, nem hatalmi szerepű csoportjának van „néprajza”, sajátos kultúrája, „szubkultúrája”, más megközelítésben úgy mondjuk: antropológiája. Sőt a népi kultúra, a folklór közvetítőközege nemcsak a szöbeliség, hanem az írásbeliség is lehet. Ehhez járulnak hozzá technokulturális-informatikai korszakunkban az újabb intermedialis lehetőségek.

Az intermedialis kapcsán meg kell említeni a uni-, multi- és hipermedialitás jelenségét. A különböző (egyben folklórhordozó) szövegek tipológiájában részben az új technológiák hatására Petőfi S. János és Benkes Zsuzsa (2002) jutott a legmesszebbre. Kijelenthetjük, hogy teljes unimedialis vagy monomedialis (azaz egyetlen médiumra szorító) szöveg nehezen képzelhető el, hiszen például a csak írott szöveg is tartalmaz tipográfiai megoldásokat. Az új technológiák hatására – Grétsy Zsombor korábban említett felfedezése kapcsán – a diakriti-kus (azaz betűket módosító) jeleken túlmenő ún. metakritikus (betűket átértelmező) jeleket

4 Névtelen lektoraimnak itt köszönöm meg, hogy több nemzetközi és hazai adatra felhívták a figyelmemet.

is megfigyelhetünk. Gondoljunk csak például erre: @ – már egy irodalmi folyóirat tipográfiájában is: L@tó. Ugyanígy vélekedik Benczik (2006: 59) is a virtuális szöveg monomedialitását elvetve. A legtöbb szöveg komplex jel, így multimediális (több jelrendszert igénybe vevő), amennyiben verbális összetevőt nem tartalmaz, úgy multimediális kommunikátum. Petőfi S. és Benkes külön kismonográfiát írtak a statikus `verbális elem és kép/diagram/...' típusú komplex jelekről, de felhívják a figyelmet a dinamikus multimediális szövegekre (Petőfi S. és Benkes 2002: 13–14), amelyek témánk szempontjából azért fontosak, mert a korábbi statikus mobil- és infokommunikációs üzenetek mellett egyre több a dinamikus (pl. mozgókép). A hipermédia megnevezés Michael Heimtől származik (1998: 1), a magyarországi szemiotikai szövegtanban Vass László határozta meg a hipermediális szöveget. Vass nyomán Adámi Mária kifejti: a hipermédiium „egy dokumentum (vagy dokumentumcsalád) komputer alkalmazásával létrehozott nem lineáris organizációja” (Vass), vagyis „szövegek, képek, hangfájlok stb. elektronikusan kapcsolt blokkja. (...) a hipermédiium egymással nem lineárisan összekapcsolt multimediális kommunikátumok halmaza” stb. (Adámi 2005: 328). Úgy vélem, hogy a netnyelv és netfolklor vizsgálatában a modern nyelvészeti, például az imént említett szemiotikai szövegtani és a folklorisztikai kutatások összekapcsolása még sok előnnyel járhat.

Az antropológiai szemlélet erőteljesen szorgalmazza a „ma kultúrájának” vizsgálatát: „A globalizáció, az információs és a fogyasztói társadalom olyan folyamatokat hoznak létre, melyek hatására a kulturális antropológiai vizsgálatok újabb és újabb lendületet nyernek” (Boglár 2005: 29–30). A (népi) kulturális változók kiváltó okai között Voigt Vilmos fontosnak tartja a migrációt, a modernizációt, az urbanizációt, a szekularizációt, a műveltségi és a kommunikációs változásokat:

A folklór szempontjából nem is annyira az újságok és a könyvek terjedése, hanem korábban a postai levelezés, majd a film, rádió, televízió megjelenése volt döntő fontosságú... Ezek gyakorlatilag éltetik, újjászervezik a folklórt... Napjainkban a *mobiletelefon*, *számítógép*, legújában az *internet* változtatta meg az életvitelt és életmodelleket. Különösen a fiatalok esetében látszik ez jól. Azt viszont nem vettük eddig észre, hogy ebben az új közlésvilágban egyáltalán maradna helye a folklórnak. (...) Persze az ilyen csatornákon történő vicceselés, az innen letölthető „esti mesék” már egészen új jelenségei a folklórnak (Voigt 2003: 12–13).

Kutatásaink a múltból a jelenbe, sőt talán a jelenből a jövőbe is tartanak; nem feledve, hogy tudományunk lényeges üzenete: hogyan bukkan fel (ismétlődik) a jelenben a múlt; s bizonyos tekintetben ennek alapján jövőbeli változásokat is megjósolhatunk, ahogy azt pl. a hálózatkutató Barabási teszi azzal a könyve alcímébe foglalt jelszóval, mely szerint „a jövő kiszámítható” (Barabási 2010). Barabási (2010: 41) felidézi, hogy a „véletlenszerű mozgásra vonatkozó feltevés a tudományos kutatás minden területén felbukkan”, kíváncsiak vagyunk az eszmék és újítások terjedésére, a diffúzió működésére, s bár nem említi, de ehhez jó adalékot szolgáltathat a folklorisztika is a szellemi javak terjedési mechanizmusa-
inak vizsgálatával.

Az új technológiai jelenségek a tudomány számára is új lehetőségeket kínáltak: például azt, hogy a „terepmunka” anyagát nemcsak valós helyszíneken, hanem a mobilkommunikációs és hálózati eszközök (világháló) felhasználásával is össze lehet gyűjteni, ráadásul nagyon gyorsan és nagy mennyiségben lehet multimediális adattárakat létrehozni, s az új technológiák a gyűjtés mellett az elemzésre és bemutatásra is számos új lehetőséget (hang, kép, táblázat, grafikon) adnak.

A netfolklór elméleti háttere

A jelenségek korai művészetelméleti leírása analógiát kínál a néprajztudománynak. Az egymásba fonódó modern-posztmodern kulturális jelenségeket Ihab Hassan nyomán Kömlődi Ferenc így foglalja össze:

a kötött, zárt formákhoz ragaszkodó modernizmussal szemben, a pomo [posztmodern, B. G.] széteső, nyitott antiformákat jelent. A modern cél- és tervszerűséget a pomóban a véletlenszerűség és a játékoság váltja fel. Emitt hierarchia, amott anarchia. A hangsúly a befejezettségről magára a folyamatra helyeződik át. Alkotás, totalizáció és szintézis ellentétéként a nemalkotás, a dekonstrukció és az antitézis lesz releváns. Műfajcentrikusság helyett szintagma, olvasat helyett félreolvasat, történet helyett antitörténet, uralkodó kódok helyett egyéni nyelvhasználatok, metafizika helyett irónia és a határozottságot felváltó, a *posztmodern érzékenységek* alapot adó határozatlanság (Kömlődy 1999: 39).

Az 1990-es évek elejétől számíthatjuk az informatikai technológiák permanens forradalmát. Felszámolódni látszik az elit- és a populáris kultúra közötti éles határ. A szélsőségesen individualizált létszférát a folyamatos médiavalóság uralja. A média átveszi a kultúra, a művészetek és a politika szerepét. A technovilág virtuális (azon belül kommunikációs, nyelvi) létmódokat teremt. Kiteljesedik a képi (ikonikus) fordulat. Az új technológiáknak köszönhetően az emberek a folyamatos jelenben élnek. A vizualitás és a jelenlételemény eluralkodása egyes társadalomkutatók szerint (Nyíri 2010: 23) visszatérést jelent a kommunikáció természetes, eredeti formájához, a közvetlen, személyes emberi kommunikációhoz; sőt: az „ószközségi formákhoz”.

A folklór és a mai folklór összetett jelenség. Hagyományosan beszélnek („tisztá”, „eredeti”, „autentikus” vagy „szerves”) folklórról, majd jelzős szerkezettel mai falusi és városi folklórról (ha érdemes a különbségtevés a sok falusi jellegű város kapcsán), összekapcsolva: mai folklórról. Technológiája (létmódja) kapcsán létezik szóbeli (orális) és van írásbeli (kézzel írt vagy nyomtatott, azaz „literális” vagy alfabetikus) folklór. A folklór keletkezése, alkalmazása, „élete” kapcsán szó lehet profolklórról, folklórról és posztfolklórról. A profolklór kialakulásban lévő folklór, melynek egyik elméleti megalapozása talán az egyszerű formák elmélete (Jolles 1956). A posztfolklór pedig a szétesés, a kihálás stádiumát jelöli (amely átmenet is lehet új folklórformák felé).

A folklorisztika számára talán már nem kérdés, hogy egyáltalán lehetséges-e „vegytisztá” vagy „szerves” folklór, a köztudatban azonban folyamatosan hallani „érintetlen”, „tisztá”, „autentikus” folklórformákról. Nyilvánvaló, hogy a folklór állandó kölcsönhatásban van a különféle kulturális szintekkel. Kialakulásában szerepet játszik egyfajta szinkretikus (nem differenciálódott) ősművészet (kvázi ősszművészet), melyből fokozatosan differenciálódik a folklór és a hivatásos művészet, majd pedig megjelenik a tömeg- vagy populáris kultúra (és művészet), mely részben beolvasztja a folklórt; az urbanizációval felbukkannak a folklorisztikus elemek, a mesterségesen életben tartott folklór (folklórkultusz) (a téma bővebb kifejtése Király 1983: 141–146). A különféle technikák lehetőséget adnak a folklór és a populáris kultúra találkozásának és összeolvadásának, amit előbb audiovizuális folklórnak is neveztek (Király 1983: 142), s ezt teljesíti ki korunk e- vagy netfolklór világa. A folklór variációi a médium, azaz a hordozó tekintetében is sokféleséget, intermedialitást mutatnak. Esetünkben a netfolklór először mint sajátosan írott (verbális) folklór jelenik meg, majd némi késéssel felbukkannak egyéb vizuális, sőt akusztikus formák és a statikus közlésmód mellett

a dinamikus (mozgó) kommunikátumok. Míg a viccgűjtő és -megosztó portálok eredetileg csak statikus, és fő tendenciájukat tekintve unimediális verbális szövegeket tartalmaztak, később megjelentek a statikus, majd dinamikus képi kommunikátumok (a statikusokra egy rokon példa a később tárgyalandó ún. „hungaromém”), s ezzel multi-, sőt a kiterjesztett terminológiával hipermediálissá váltak.

A kulturális szintek közötti függőleges mozgást a folklorizmus (népiből hivatásossá válás; „népiesség”), neofolklorizmus (új népiesség) és a folklorizálódás/folklorizáció (népivé válás) terminusokkal jelöljük (Voigt 2014: 108–109). A folklorizmus másként: másodlagos vagy szervezett folklór.

Liszka József (2013: 10–11) a folklórnak a következő átmenetiségeit határozza meg: diszciplináris (népköltészet-írásbeliség, írásbeliség-szóbeliség; közte: hamis vagy ál-átmenetiségek, pl. internetes vagy kiberfolklór), szerkezeti (variálódás; egyik motívum átmegegy a másikba), stílári (ha a lejegyzők ültetik át más létformába), vertikális (történeti, időbeli), horizontális (földrajzi, nyelvi határokon átlépő). A minimálfolklór elképzelhető úgy is, mint kezdeti folklór (protfolklór), illetve más, ellentétes jelentésben, mint minimumra, jelzészerűre zsugorodó posztfolklór. Mindkét jelenség létezik a netfolklórban.

A kulturális szintek közötti áthatásokat, keveredéseket a tömegkommunikáció (tömeg-média) felgyorsította. A technokulturális-informatikai világ konvergens (összetartó, egy médiumban sok funkciót egyesítő) új médiája (polimédia, crossmédia, közösségi média) új tér-idő-közösség dimenzióba, leginkább a folklór világára jellemző szinkron jelenségek, az „áramlások terébe”, az „időtlen időbe” helyezi az embert. A mediális és digitális kultúra számos (átmeneti) folklórjelenséget tartalmaz.

Az elektronikus térben megjelenő folklórjelenségeket gyűjtőfogalommal e-folklórnak nevezünk. A netfolklór a technokulturális (informatikai, digitális) korszak technikai eszközein intermedialis módon (médiumváltással) megjelenő, hagyományon alapuló, változatokban terjedő, kommunikációs létmódját tekintve leginkább a másodlagos (vagy spontán) írásbeliségben terjedő folklór. A netfolklórral rokon értelmű megnevezés a kiberfolklór.

Az sms leginkább a mobilkommunikációhoz kötődik, ezért inkább az e-folklór része, folklorisztikus jelenségeit sms-folklórnak nevezünk. Ilyen technikai „alkategória” lehetett korábban a széles körben el nem terjedt stencil- vagy xeroxfolklór. A kapcsolatépítő portálon, pl. a Facebookon a „lájkolható” (azaz tetszésjellel ellátható) tartalmakat (beállítástól függetlenül) ismerősök, mások is láthatják, ily módon is terjedhetnek szövegek, képek. Veszelszki Ágnes (2011b) ezt Facebook-folklórnak, „lájkfolklórnak” nevezi. Veszelszki és Parapatics (2014: 182) későbbi tanulmányukban a gyász új jelenségei kapcsán a lájkfolklórhoz tartozónak tartják a következő jelenségeket: „bakancslista”-összeállító felhívások (mit akar, mit kell még megtennie valakinek a halála előtt), a „haldoklók utolsó mondatai” és az „5 tanács, mielőtt meghalsz” típusú szövegek,⁵ illetve a nyelvi divatjelenségként folyamatosan fel- és eltűnő „Müller Péter-, Oravec Nóra-, Popper Péter-, Paulo Coelho-, Buddha- vagy Gandhi-idézetek”, melyekről nem nehéz belátni, hogy a folklorizálódás vagy még inkább a „neofolklorizálódás” jelenségei.

---

⁵ Magam kissé kételkedem abban, hogy a „haldoklók utolsó mondatai”-féle összeállítások „gyázmunkát” jelentenének, sokkal inkább tartom ezeket humornak, és emlékeim szerint már az e-folklór előtti időszakban is felbukkantak (bár talán a halállal való perlekedés/viccelődés a gyász fogalomkörébe is besorolható).

A netfolklór technológiai háttere

A kommunikációs üzenetek kiterjedését szolgálta korábban a fénykép, a film, a televízió terjedésével kezdődő, előbb multimediálisnak nevezett, majd a digitalizációval (digitális fénykép, film) kiteljesedő ikonikus (képi) fordulat. A jelenségegyüttest Gottfried Boehm nevezte el ikonikus fordulatnak, Mitchell képi (*pictural*) fordulatnak, Gombrich vizuális kornak, Guy Debord látványtársadalomnak (az összegzés itt Kapitány és Kapitány 2009: 15).

A netfolklór fő technológiai háttere: a tömegkommunikáció, a mobilkommunikáció és az informatikai világ (internet, adattárak) összekapcsolódása (konvergenciája), „hálózatossodása”, új személyes és közösségi kommunikációs formák létrejötte. Az internet második generációja, a web2 létrehozta a közösségi médiát (*social media*), mely olyan internetes eszközök és oldalak összessége, amelyek szöveges-képes, valamint további multimediális lehetőséget kínáló tartalmakat hordoznak (létrehozhatnak, módosítanak, továbbítanak), építenek a felhasználók részvételére, együttműködésére (interakciójára) és állandó (jelen idejű) kommunikációs elérhetőségére (a jellemzők összefoglalása itt: Veszelszki és Parapatics 2014: 180).

Az újabb informatikai-kommunikációs technológiákkal a kommunikációs (nyelvi) létmódok megduplázódtak: másodlagos szóbeliség, másodlagos írásbeliség. Az informatikai világ új lehetőséget teremtett a folklór számára. Minden médiumnak (kommunikációs közvetítő közegnek, eszköznek) van folklórhordozó szerepe. Az elsődleges szóbeliség „technológiája” az élőszó, az elsődleges írásbelisége a kézirás. Az elsődleges kommunikációs létmódoknak megjelentek technológiai kiterjesztései. Először az elsődleges írásnak: nyomtatás, írógép, egyéb sokszorosító eljárások, de ezek még nem jártak föltétlenül az elsődleges írásbeliség minőségi átalakulásával. Az elsődleges szóbeliség technikai kiterjesztése (telefon, hangfelvétel, hanglezet, rádió stb.) azonban létrehozott egy új minőséget, a másodlagos szóbeliséget (Ong 1982). Az informatikai világ kitermelte a másodlagos írásbeliséget, az új eszközökön használt sajátos írásbeli nyelvezetet (Ong, Kleine és Gale 1996: 80).

A nemzetközi szakirodalomban elfogadott nézet, hogy az írásbeliségnek új formája alakul ki napjainkban, s ennek sajátos, műfajtól független nyelvi jellemzői vannak. Átfogóan másodlagos írásbeliségnek nevezhetjük ezt az írásbeliséget (a magyar kutatásban elterjedt egyéb terminusait már ismertettem). Erre a jelenségre legújabban Veszelszki Ágnes (2011c: 157) bevezette a digilektus fogalmát. A digilektus új (elvonat) nyelvvaltozat, a digitális média nyelvhasználati módja, amelyet a szociolektus, dialektus terminusainak mintájára alkotott meg; így írja le:

A digilektust mint sajátos nyelvvaltozatot formai, pragmatikai-szövegtani, grammatikai, illetve lexikai jellemzők alapján lehet definiálni. Formai szempontból elsődlegesen a normától eltérő helyesírású alakok, a redukciós (rövidítő) tendencia és az ikonikus jelleg (emotikonhasználat) emelendő ki. (...) Pragmatikai szempontból vizsgálva a digilektus szövegeit, a beszélt nyelvre jellemző, egymásba fonódó tematikus szálak, valamint a fatikus funkció kiemelt szerepe tűnik fel (Veszelszki 2011c: 157–158).

A definícióhoz folklorisztikai szempontból érdemes hozzátenni, hogy föltehetőleg a digitális folklór szövegeinek jellemzői is vizsgálhatók e szempontok szerint.

A főbb „technológiák”, alkalmazási lehetőségek folyamatosan szaporodnak: sms, e-mail, chat, MSN, Iwiw, Facebook, Twitter, Tumblr. Az új folklórformák terjedését számos terjesz-

tő technológia szolgálta: stencil, fénymásoló gép, asztali és hordozható számítógép, nyomtató, szkennel (lapolvasó), internet (web1 és web2). A „hangzó” folklór esetében említeni kell még olyan régi és újabb technológiákat, mint például: rádió, walkman (sétálómagnó), discman, MP3, okostelefon. A technológiák a konvergencia (egy eszközben sok funkció) és a „miniatürizálódás” felé mutatnak, s ez mintha párhuzamban lenne egyes folklórműfajok miniatürizálódásával.

Amint már volt róla szó, a netfolklór eleinte jobbra a pusztai írásbeliség segítségével terjedt, ám a digitalizációs technikák (hangrögzítés és fényképezés) fejlődésével és az internet terjedésével gyakoribbá váltak az ikonikus fordulatot jellemző képi, illetve a szöveget vagy verbális elemet és képet alkalmazó intermediális (multi- és hipermediális), illetve ezek továbbíró variánsai: verbális elem és statikus/dinamikus kép, sőt akusztikai megoldások. A fő irányok: verbálisból képi, statikus képből dinamikus/mozgóképpé, akár azt is mondhatnánk, hogy az intermedialitás „fokozódik”: pl. égő-lobogó karácsonyi gyertyákat imitáló „mozgó” sms-üzenet; jellemző vagy tréfás gegeket tartalmazó mini képüzenet; egy részüket mémnek is nevezik. (Az efféle – folklórhordozó – szövegek/jelkomplexumok tipológiájához lásd: Petőfi S. és Benkes 2002).

Az új technológiák egyik következménye a VR, azaz a *virtual reality* (virtuális valóság, látszatvilág, minthavilág). Jellemző eszköze a 3D-s technika (kellékei: fejre erősíthető VR-sisak, adatkesztyű, valamint joystick), jellemző műfaja: a számítógépes játék, online szerepjáték, benne manipulált „hasonmásokkal”, hibrid lényekkel, ún. avatárokkal. Jean Baudrillard (2000 [1981]) erre a jelenségre vezette be a szimulákrum szakkifejezését. A szimulákrum a konstruált, szimulált valóság világa, amelyben eltűnnek a valóság és a látszat közötti határok. Nyilvánvaló, hogy ennek a virtuális világnak, a szimulákrumok világnak szoros kapcsolata van a hagyományos folklór „szerepjátékaival”, képzeletbeli tájaival, lényeivel, cselekedeteivel. (Lásd még Kömlödi 1999: 249; Bernard és Withalm 2000; Csákvári 2008: 24–32; Isabella 2007).

A netfolklór mint a technológiák következménye

A kultúraátadás lehet közvetlen és közvetett. Eredetileg a hagyományozódás közvetlen módja jellemző a népi kultúrára és (technológiák által) közvetett (közvetített) módja a hivatalos kultúrára. Az első mód a szóbeli, a második az írásbeli kultúrára jellemző. Ám a technológiák valamennyi átadást közvetítetté tesznek. Herman Bausinger felfogásában a technika és a népi kultúra között szoros kapcsolat van: „a technika a népi kultúra szubjektumává válik... [A] technika jelenségei szinte mindenütt felbukkannak a kulturális megnyilatkozásokban” (1995 [1961]: 39). A népi kultúra technikai formáit (mint civilizációs vagy tömegkulturális jelenséget) nem kell kizárni a kutatásból. Bausinger szerint a technika nem bomlasztja fel a népi közösségeket, legföljebb a megnőtt mobilitás a viszonyokat rugalmasabbá teszi, a régi szomszédsági viszonyok helyett újabb ismeretségi, érintkezési körök jönnek létre. Összességében nem látszik csökkenni a csoportélet intenzitása. Sőt: „Alkalmadtán maguk a technikai jelenségek teremtenek vagy hoznak létre új csoportokat”, valamint: „A technikai berendezések néha még a régi »közösségi formákat« is visszahozzák vagy helyreállítják” (Bausinger 1995 [1961]: 40). Dégh Linda (1994) „technikai optimista” szemmel ír az amerikai folklór és a tömegkommunikáció kapcsolatáról:

[a] mass media felszabadította a folklórt az úgynevezett alávetett osztályokba való korábbi bezártasából és a – mind pozitív, mind negatív – előítéletektől, amelyek megbélyegezték. A folklór mindenkié, nemcsak a kirekesztett, iskolázatlan tömegeké. Közös kulturális tulajdon, amely jellemzi gondolkodásmódunkat, hiedelmeinket és álmainkat, és azt a módot, ahogyan identitásunkat meghatározzuk (Déghet idézi Fosztó 1999: 300).

Cherry szerint az „egyik társadalmat a másiktól az eltérő kommunikációs technológiák különböztetik meg. Ezeknek a technológiáknak gondolkodásmód- és érzelemirányító szerepük van” (1983: 95). McLuhan a technológiák és a kultúra közötti kapcsolatot így látja:

[ha] az új technológia egy vagy több érzékünket kiterjeszti a társadalom rajtunk kívüli világába, akkor abban a kultúrában érzékeink között új arányok fognak megjelenni. Hasonló ez ahhoz, ami akkor történik, ha egy dallamhoz új hangot tesznek hozzá (2001 [1962]: 55).

Példái: a nyomtatással a szem felgyorsult és a szó elhalkult. Következtetése: „Az érzékeink különféle kiterjesztései által eredményezett érzékszervi aránymódosulások ismerete nélkül nem alkotható meg a kulturális változás elmélete” (McLuhan (2001 [1962]: 57). McLuhan nyomán írja Kömlődi:

Egy-egy médium nem más, mint egy-egy érzékszervünk, testrészünk meghosszabbítása: az autó, a gépmenyasszony’ a lábunké, a telegráf társadalmi hormon, és így tovább. A legintelligensebb közlési eszköz, a számítógép tudatunk kiterjesztése (1999: 69).

Folytatva a hasonlatokat: az internet „kihelyezett agy”, „kihelyezett memória”.

A folklorisztikus-netfolklorisztikus szokások kapcsolatára, a folklórelemek netfolklorrá válására számos friss kutatás utal. Az intermedialitásra és a kommunikációs hordozókra összpontosító tanulmányunkban azonban érdemes felhívni a figyelmet egy új jelenségre, a halál, a gyász új (internetes) folklorisztikus formáira és annak nyelvi megnyilvánulásaira. Veszelszki és Parapatics így összegzik ezzel kapcsolatos (digitális korpuszt alapul vevő) tanulmányukat:

Az online gyász munka jellemző megjelenési területei a következők lehetnek: emlékweboldalak, a közösségi oldalakon megosztott, a halálra emlékeztető (ál)bölcsesek, a haldoklók, halálos betegek (vagy hozzátartozók) beszámolóit, a halálhírről és a temetés helyszínéről és időpontjáról szóló közösségi oldalas híradás, az elhunytak profiloldala és ennek átalakítása személyes emlékoldallá, illetve az elhalálozottakra emlékező közösségi oldalak. Mindez összeköthető az úgynevezett technospirituális gyakorlatokkal (a közösségi oldalakon az elhunytal való kommunikációval és a halál utáni profilmenedzseléssel) (Veszelszki és Parapatics 2014: 194–195).

Példáinkból látható, hogy a kulturális (folklorisztikai, nyelvi) változások folyamata összefügg a technikai fejlődéssel, a technikai fejlődés azonban nem tünteti el a hagyományos kulturális formákat, legfőlegb módosítja azokat, sőt az is előfordul, hogy régi formákat visszahoz vagy helyreállít. Példaként említhetjük itt a mobilkommunikációval a „bekapcsoltság és elérhetőség” „örök jelenlétéhez” (Hans Ulrich Gumbrecht kifejezésével élve: a „széles jelenhez”⁶) való visszatérést, vagy éppen az sms-szövegírás sok olyan momentumát, amelyek korábbi írásbeliségi hagyományok föllevenítését jelentik (pl. képirás, szótagírás, magánhangzó-kihagyásos írás, 90 fokkal elfordított írás, kiejtés szerinti írás).

6 http://www.mohaonline.hu/eszme/hans_ulrich_gumbrecht_interju_elte_human_ertelmiseg (letöltve: 2015. április 21.).

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy az e- vagy netfolklor a folklor kiterjesztését, új szerepkörökben való megjelenését valósítja meg, s erre a 20. századi média és informatika világának kutatói már előre figyelmeztettek.

A folklorterjedés metaforái

A technológiák antropológiai, azon belül folklorisztikus következményeire McLuhan több metaforája figyelmeztet, például a „globális falu”: „a mi új elektromos társadalmunk ismét törzsbeli alapokkal látja el életünket” (2001 [1962]: 46). Martin Brouwer 1962-es tömegkommunikációs elképzelése (micéliumelmélet) a gombafonalak szövedékéhez hasonlítja a médiainformációk terjedését. Nem nehéz belátni, hogy a gombafonalak titokzatos, láthatatlan hálózata és külső inger (eső) hatására hirtelen felszínre kerülése jól modellezi a folklorjelenségeket (például a nem hivatalos információk, tematikák, pletykák hirtelen felbukkanását).

Új megközelítéssel és terminológiával kiterjesztett folklorélméletnek fogható fel a Richard Dawkins 1976-os könyvében bemutatott mémelmélet, amellyel az utánzással (másolással) gyakorolt kulturális örökítést ragadja meg:

Mémnek tekintünk ezen az alapon mindent, ami átadódik egyik személyről a másikra. Ebbe beletartozik szókincsünk minden szava, idesorolhatók az általunk ismert történetek, mindazok a fogások és szokások, amelyeket mástól vettünk át, és azok a játékok, amelyeket kedvelünk (Blackmore 2001 [1999]: 32).

A felsorolásban olyan jelenségek szerepelnek még „memetikus” terjedésként, mint pl. dal, levéllánc, piramisjáték, ötlet, reklámszöveg, ruhadívat, cserépedény-készítés, boltívépítés, vagy táplálkozási, öltözködési, vallási szertartások stb. (Blackmore 2001 [1999]: 29–32). A mémszerű, memetikus terjedés annyira áthatotta az internetes világot, hogy a továbbküldött (elsősorban tréfás szöveges-képes narratívákat) internetes mémnek nevezték el. További gyakori metaforák elsősorban a humán etológiából érkeznek: utánzás, másolás, mások a fertőző betegségek terjedését idézik: internetes fertőzés, vírus, vírusszerű terjedés. Ezek azonban csak újabb és újabb metaforák, amelyek nem mondanak sokkal többet a hagyományos folklorélméleteknél (a témához lásd: Veszelszki 2013).

A netfolklor nyelvi létmódja

Az internetes nyelvhasználattal kapcsolatos megfigyeléseink szaporodnak, tendenciák, szabályok látszanak kirajzolódni, s ezekből következtethetünk folklorjelenségekre is. Tolcsvai Nagy Gábor így látja:

A személyes és a személyesen vállalt elektronikus kommunikációban megmutatkozó változottság általában erős alkotójelleget mutat, amennyiben új nyelvi formák létrehozását támogatja. E nyelvi világ fontos összetevői az új szóalakok, új jelentések létrehozása, a szlenges kifejezések gyakorisága, a becézések, a szövegelés (poénkodás), a nyelvi durvaság, a tömörség, az emotikon és a friss, általában angol eredetű idegen szavak magyar átírású használata. Másrészt ennek is kialakult mára a konvencionális összetevője, amely a kreativitást fékezi (Tolcsvai Nagy 2004: 201).

A szóbeliség-írásbeliség dichotóm megkülönböztetését a folklór és az új informatikai technológiák fényében feltehetően föladhajtuk, s helyette átmenetekről, határesetekről, folyamatokról (tendenciákról) beszélhetünk. A „folklórhordozónak” tekinthető szóbeliség és írásbeliség között a személyes/magán és nyilvános/közösségi oppozícióinak bevonásával (természetesen további „keresztezéseket” feltételezve) az informatikai világ folklórhordozó csatornáit a következő skála szerint helyezhetők el (1. ábra).

1. ábra. Az informatika folklórhordozó csatornáit

személyes/magán						
szóbeliség	chat	blog	fórum	magán sms	magán e-mail	írásbeliség
	faliújság	levelezőlista	„nyílt” sms	hivatalos e-mail		

nyilvános/közösségi

Forrás: Balázs (2011: 11)

A mediális kommunikációs szövegtípusok (műfajok) skaláris megközelítését mutatja be Bader nyomán Érsok Nikoletta Ágnes (2006: 172–173). Az egyik tengely mentén mediálisan szóbeli és mediálisan írásbeli műfajok, míg a másik kereszttengely mentén a koncepcionális szóbeli és koncepcionális írásbeli műfajok helyezkednek el. Az egyes műfajokat a közelség-távolság (spontaneitás, magánjelleg-tervezettség, nyilvánosság) szerint sorolja be. Petykó Márton (2012: 49) pedig a spontán beszéd és tervezett/kötött beszéd analógiájára bevezeti a spontán írott nyelv/tervezett írott nyelv terminusait, amelyek között számos átmenet van.

A szóbeliség és az írásbeliség „széles határán” megjelenő különféle szöveghordozó közlések rövidítésekből, egyéb informatikai jelekből is fölépíthetők, s így szemiotikai értelemben különféle átmeneti kép-szöveg konstrukciók hozhatók létre. A jeltípusokban ma már szerepet szánunk a statikus (rögzített) és dinamikus (mozgó) jelek megkülönböztetésének is. A folklórhagyományból is ismerünk a közlemények továbbítására különféle grafikus (képi), írásos és egyéb szövegrövidítési eljárásokat. Éppen a különféle informatikai közlésmódok teszik lehetővé, hogy a képi jelekből az írásos jelekbe való átmenetet, ennek különféle módzatait is modelláljuk. A 2. ábra a képi/írásos és a statikus/dinamikus oppozíciói szerint ábrázolja a jeltípusokat:

2. ábra. Jeltípusok a statikus/dinamikus és a képi írásos megkülönböztetés szerint

statikus jel				
képi jelek	grafikus jel	grafikus és szöveges jel	szöveges jel	írásos jel
	grafikus jel	grafikus és szöveges jel	szöveges jel	

dinamikus (mobil) jel

Forrás: Balázs (2011: 12)

Ezekre az egyszerű és összetett (grafikus és írásos), ráadásul uni- vagy multimediális jeltípusokra számos példát találhatunk az interneten, s ezek egy része az internetes folklór (internetes mém, hungaromém) megnevezésével is terjed (3–5. ábra).

3. ábra. Mémarcok

Forrás: BuildingMyBrand⁷

4. ábra. Hungaromém Columbo felügyelővel

Forrás: Hungaromém⁸

5. ábra. Gordon Ramsay és a pálinka, hungaromém

Forrás: Hungaromém⁹

⁷ <https://buildingmbrand.wordpress.com/2012/04/23/memes-whats-its-true-purpose/>

⁸ http://hungaromem.blog.hu/2013/02/12/columbo_mindig_elfelejt_valamit

⁹ <http://hunmeme.ingyencss.info/foto/97729928.jpg>

A netfolklor és a közösségi memória

A honlapok közt barangolva, az adattárakban a hagyományos és modern folklor gazdag tárházát, benne valamennyi ismert műfaját, műfajvariánsát (műfaji adaptációját) megtaláljuk. A folklor „közösségi” memóriában tárolódik és kommunikáció révén terjed. Az e-folklor vagy netfolklor elektronikus adatbázisokban (adattár, a számítógépek memóriája, „elektromos agy”, „kihelyezett agy”, „kihelyezett memória”, virtuális archívum) raktározódik, és számítógépes hálózatokon át, továbbküldéssel, „megosztással” terjed. (A Facebookon a terjedést elősegíti az ún. lájkolás, avagy tetszikelés/kedvelés, vö. a már említett lájkfolklorral: Veszelszki 2011b.) Az adattárak tartalma hatalmas mértékben nő. A „kihelyezett memóriába” a felhasználók teszik be, ott tárolják, majd onnan hívják (töltik) le az időszerű információkat, tartalmakat (például folklor- vagy folklorjellegű termékeket), és azokat a világháló segítségével bizonyos csoportoknak, köröknek elküldik. A terjesztés módja többféle: egyedi küldés (perszonalizálás), különféle módon szerveződött-szervezett csoportoknak való célzott továbbítás (pl. „listára küldés”), szélesebb (nem csak célzott) közönséggel való „megosztás”. A jelenség bizonyos fokig hasonlít a középkori eredetű, majd az írásbeliség terjedésével kézíratos, gépiratos, stencilezett, fénymásolt formában, a további terjesztés szándékával küldött „Szent Antal-lánclevélhez”, amelynek mai formái a különféle szerencsehozó körüzenetek. (A lánclevél történetét még az informatikai korszak előtt földolgozta Hoppál [1984].) A levélszemét vagy spam (kéretlen levél) terjedési módja ugyancsak hasonlít a folkloréhoz: rendszerint automatikusan generálódik, kommunikációs zajt kelt, eredete olykor földeríthetetlen, tematikája modern „mitológiákhoz” kapcsolódik (óriási nyereség, nigériai „uralkodó” pénz kér kölcsön, elveszett/keresett emberek, gyors gyógyulás, pénisznagyobbítás, valamint „kiabáló”, csupa nagybetűs felhívások. VIAGRA, AIDS, SEX stb.). A hagyományos folkloroknak is lehet ehhez hasonló „idegesítő” vonatkozása: az örökös viccesélő, a „fárasztó” anekdotaismétletgető, a csodaváró stb.

Az internet, illetve összekapcsolt adatbázisai a netfolklor tárházai: a modern emlékeztetipar gyárjai, raktárai. Ezek az adatbázisok állandó kapcsolatban vannak a folklor hagyományos hordozóival: a szóbeli és az írásbeli emlékezzettel. Az elektronikus adatbázisok ugyanis folyamatosan gazdagodnak, „töltődnek” a szóbeliségből és az írásbeliségből, s bár ellentétes folyamatról, törlésről, törlődésről nem tudunk (az internet elvileg kizárja ezt a lehetőséget, hiszen valami, valahol mindig megvan), a nem használat, a nem alkalmazás (nem keresés) elvileg azt mutatja, hogy egy adott információ, folklortermék nincs forgalomban, vagyis mégiscsak kikerül a fősodorból, elfelejtődik.

Az eddigiekből talán nyilvánvaló, hogy a „kihelyezett memóriaként” működő elektronikus adatbázisok a folklor csaknem korlátlan megőrződését és megsokszorozódását eredményezik. Ám annak ellenére, hogy az adatbázisok folyamatosan nőnek, feltételezhető, hogy marad digitalizálatlan hagyomány is. Az is megfigyelhető, hogy a meglévő digitalizált anyag sokszor holt anyag; nem keresik (ez tehát „elfekvő”, nem aktív, esetleg kiháló folklor). Sőt az is látszik, hogy az óriási technikai lehetőségek és változások ellenére változatlanul élnek a folklorjelenségek. Legfeljebb az alternánsok és a variánsok száma nő és az elérhetőség válik könnyebbé. Úgy tűnik, mintha az embernek, az emberiségnek ősidők óta nagyon hasonló minőségű és mennyiségű folklorra (folklorjellegű termékre) lenne szüksége. Az új technológiai inkább csak a régiék helyére lépnek, de ugyanazokat a kognitív, szociális, kulturális, pszichikai stb. funkciókat látják el. Az új technológiák alaposan „belenyúlhatnak” az évezredek,

megváltoztathatatlanak tűnő alapvető kulturális jelenségekbe (élőbeszéd, írás; másodlagos szóbeliség, írásbeliség; folklór; folklórhordeók), de nem számolják fel az emberiség alapvető közösségi szükségleteit. A folklórral élés szükséglete (egyelőre!) örök.

Hivatkozott irodalom

- Adámi Mária (2005): Multimediális és hipermediális szövegek. In *Az internetkorszak kommunikációja*. Balázs Géza és Bódi Zoltán (szerk.). Budapest: Gondolat – Infónia, 321–334.
- Alekseevsky, Mikhail (é. n.): *The Anthropology of Internet/Studies on Internet Folklore*. (Bibliográfia.) Interneten: <http://mdalekseevsky.narod.ru/biblio-internet.html>.
- Balázs Géza (1999): Kommunikációs létformák és átcsapások. *Magyar Nyelv* 95(2): 138–154. Interneten: <http://epa.oszk.hu/00000/00032/00001/balazs.htm>. (Valamint ugyanezen a címen, de kissé átdolgozva: *Írás, írott kultúra, folklór*. Keszeg Vilmos [szerk.]. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7, 310–331, 1999.)
- Balázs Géza (2003): „Minden házfalat cseréljétek sms-falra!” Sms-fal mint elektronikus graffiti. *Magyar Nyelvőr* 127(2): 144–159. Interneten: <http://epa.oszk.hu/00100/00188/00030/pdf/127202.pdf>.
- Balázs Géza (2004): Választási sms-ek folkloriztikai-szövegteni vizsgálata. *Magyar Nyelvőr* 128(1): 36–53. Interneten: <http://epa.oszk.hu/00100/00188/00033/pdf/128104.pdf>.
- Balázs Géza (2010): E-retorika. In *Retorikai lexikon*. Adamik Tamás (szerk.). Pozsony: Kalligram, 342–348.
- Balázs Géza (2011): *Sms-nyelv és -folklór*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság – Inter Kft. – PRAE.HU.
- Balázs Géza (szerk.) (2002): *Informatikai technológia és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.
- Balázs Géza és Bódi Zoltán (szerk.) (2005): *Az internetkorszak kommunikációja*. Budapest: Gondolat – Infónia.
- Barabási Albert-László (2010): *Villanások. A jövő kiszámítható*. Budapest: Nyitott Könyvműhely.
- Baudillard, Jean (2000 [1981]): *Simulacra and Simulation*. Michigan: University of Michigan. [Magyarul részlet: A szimulákrum elsőbbsége. In *Testes könyv*. Kiss Attila Atilla, Kovács Sándor és Odorics Ferenc (szerk.). Szeged: Ictus, 1996, 161–193. Interneten: <http://syrena.elte.hu/irodalomtudomany/audillard.doc>.]
- Bausinger, Hermann (1995 [1961]): *Népi kultúra a technika korszakában*. Budapest: Osiris – Századvég.
- Blackmore, Susan (2001 [1999]): *A mémgépezet. Kulturális gének – a mémek*. Budapest: Magyar Könyvklub.
- Benczik Vilmos (2006) *Jel, hang, írás. Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez*. Budapest: Trezor.
- Bernard, Jeff és Gloria Withalm (szerk.) (2000): *Mythen, Riten, Simulakra. Semiotische Perspektiven/Myths, Rites, Simulacra. Semiotic Viewpoints*. I–II. Wien: ÖGS.
- Bódi Zoltán (2004): *A világháló nyelve. Internetezőők és internetes nyelvhasználat a magyar társadalomban*. Budapest: Gondolat.
- Boglár Lajos (et al.) (2005): *A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába*. Budapest: Nyitott Könyvműhely.
- Brouwer, Martin (1962): Mass Communication and the Social Sciences. Some Neglected Areas. *International Social Science Journal* 14(2): 303–319.
- Cherry, Edward Colin (1983): A kommunikációs robbanás. In *Jelképek – kommunikáció – társadalmi gyakorlat. Válogatott tanulmányok a szimbolikus antropológia köréből*. Hoppál Mihály és Niedermüller Péter (szerk.). Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 95–110.
- Crystal, David (2001): *Language and Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Csákvári József (2008): Avatarkultúra. A digitális identitás természete és jelentősége. *Jel-Kép* (2): 21–34.
- Dégh, Linda (1994): *American Folklore and the Mass Media*. Bloomington: Indiana University.
- Domokos Mariann (2005): Népi írásbeliség a technika korában, avagy az sms mint folklórszöveg. In *Mindenes Gyűjtemény II*. Gulyás Judit és Tóth Arnold (szerk.). Budapest: ELTE Folklore Tanszék, 289–312.
- Domokos Mariann (2007): Folklore and Mobile Communication. SMS and Folklore Text Research. *Fabula* 48(1–2): 50–59.
- Domokos Mariann (2010): Éteri üzenet. Folklozműfajok az SMS-kommunikációban. In *Nemzeti művelődés – egységessülő világ*. Szegedy-Maszák Mihály és Zákány Tóth Péter és Vincze Ferenc (szerk.). Budapest: Napkút, 190–219.
- E-Nyelv Magazin* (2009–). Interneten: www.e-nyelvmagazin.hu.
- Érsok Nikolett Ágnes (2003): Írva csevegés – virtuális írásbeliség. *Magyar Nyelvőr* 127(1): 99–104. Interneten: <http://epa.oszk.hu/00100/00188/00029/pdf/127111.pdf>.

- Érsök Nikolett Ágnes (2006): Szóbeliség és/vagy írásbeliség. *Magyar Nyelvőr* 130(2): 165–175. Interneten: <http://epa.oszk.hu/00100/00188/00043/pdf/130202.pdf>.
- Fosztó László (1999): Nyomatott folklór. Mass media és a népi kultúra. In *Írás, írott kultúra, folklór*. Keszeg Vilmos (szerk.). Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 7, 300–309.
- Heim, Michael (1998): *Virtual Reality and the Tea Ceremony*. Princeton: Princeton Architectural Press.
- Hoppál Mihály (1984): Szent Antal-lánc avagy a szerencse lánclevele. *Világosság* 25(12): 769–776.
- Isabella, Simona (2007): Ethnography of Online Role-playing Games. The Role of Virtual and Real Contest in the Construction of the Field. *Forum. Qualitative Social Research* 8(3). Art. 36. Interneten: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/280/615> (letöltve: 2015. április 22.).
- Janowitz, Klaus M. (2011): *Netnographie. Ethnographische Methoden im Internet und posttraditionale Vergemeinschaftungen*. 12. (Konferencia-előadás: Tagung der Deutschen ISKO – International Society for Knowledge Organization, Wissensorganisation, Bonn, 2009. október 19–21.)
- Jolles, André (1956): *Einfache Formen*. Halle: Saale.
- Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor (2009): Ikonikus fordulat vagy valami más? In *Ikonikus fordulat a kultúrában*. Balázs Géza és H. Varga Gyula (szerk.). Eger – Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság – Liceum, 15–37.
- Katz, James E. és Mark Aakhus (szerk.) (2002): *Perpetual Contact. Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Köiva, Mare és Liisa Vesik (2009): Contemporary Folklore, Internet and Communities at the Beginning of the 21st Century. *Media & Folklore*. Tartu: ELM Scholarly Press, 97–117.
- Király Jenő (1983): *Mozifolklór és kameratöltőtoll. A populáris filmkultúra elméletéhez*. Budapest: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum.
- Kömlödi Ferenc (1999): *Fénykatedrális. Technokultúra 2001*. Budapest: Kávé.
- Liszka József (2013): *Átmenetek. Folklór és nem-folklór határán*. Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kara.
- McLuhan, Marshall (2001 [1962]): *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte*. Budapest: Trezor Kiadó.
- Nyíri, Kristóf (szerk.) (2002): *Allzeit zuhänden. Gemeinschaft und Erkenntnis im Mobilzeitalter*. Wien: Passagen Verlag.
- Nyíri Kristóf (összeállította) (2010): *Mobilvilág. A kapcsolat és közösség új élményei*. Budapest: Magyar Telekom.
- Ong, Walter J. (1982): *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. London – New York: Methuen.
- Ong, Walter J., Michael Kleine és Fredric G. Gale (1996): The Elusive Presence of the World. An Interview with Walter Ong. *Composition FORUM* (7): 65–86.
- Petőfi S. János és Benkes Zsuzsa (2002): *A multimédiális szövegek megközelítései*. Pécs: Iskolakultúra. Interneten: <http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/books/A%20multimedi%Elis%20sz%F6vegek%20megk%F6zel%ED%E9sei.pdf>.
- Petykó Márton (2012): Az írott beszélt nyelvtől a spontán írott nyelv felé. In *A sokszínű alkalmazott nyelvészet*. Hattár Helga, Hugyecz Enikő Henriett, Krepsz Valéria és Vladár Zsuzsa (szerk.). Budapest: Tinta, 44–52.
- Tolcsvai Nagy Gábor (2004): A hálózat nyelve. In *uő Nyelv, érték, közösség*. Budapest: Gondolat, 188–205.
- Veszelszki Ágnes (é. n.): *Digilektus és internetkommunikáció (csetelés, sms, Facebook...)*. (Bibliográfia.) Interneten: <http://www.veszelszki.hu/digilektus.html>.
- Veszelszki Ágnes (2011a): *Az infokommunikációs technológia hatása a nyelvre*. (PhD-értekezés. Budapest: ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola.)
- Veszelszki Ágnes (2011b) Lájkolom! A Facebook-folklórról. In *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. Csizsár Gábor és Darvas Anikó (szerk.). Budapest: ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 379–390.
- Veszelszki Ágnes (2011c) Neologizmusok a digilektusban, különös tekintettel a szóképzésre. In *Tegnapi filológiánk mai szemmel*. Bárdosi Vilmos (szerk.). Budapest: Tinta, 157–166.
- Veszelszki Ágnes (2013): Promiscuity of Images. Memes from an English-Hungarian Contrastive Perspective. In *How To Do Things With Pictures. Skill, Practice, Performance*. Benedek András és Nyíri Kristóf (szerk.). Frankfurt: Peter Lang, 115–127.
- Veszelszki Ágnes és Parapatyics Andrea (2014): A részvételtől a részvétig. A halál megjelenése és gyászmunka a közösségi oldalakon. *Magyar Nyelvőr* 138(2): 179–198. Interneten: http://epa.oszk.hu/00100/00188/00075/pdf/EPA00188_magyar_nyelvor_2014_02_179-198.pdf.
- Voigt Vilmos (2003): A mai folklór történeti korszakai. In *Napjaink folklórja – Folclorul azi*. Zsigmond Győző (szerk.). Budapest – Bukarest: A Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Centrul Cultural al Republicii Ungare, 9–16.
- Voigt Vilmos (2014): *A folklorzistika alapfogalmai*. Budapest: Argumentum, Equiter.